

В.В.ТОМАЗОВ *

ГРЕКИ-ХІОСЦІ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ

На прикладі впливових хіоських купецьких родів, котрі наприкінці XVIII – на початку XIX ст. оселилися на Півдні Російської імперії, розглядаються складні процеси соціальної адаптації представників грецьких торговельних кланів у російському суспільстві. Зберігаючи національну самосвідомість, під впливом економічних та соціокультурних факторів усе ж відбувалися докорінні зміни у способі життя, напрямах діяльності, соціальній належності та ментальності грецької торгово-фінансової аристократії.

Ключові слова: Хіос, рід, купець, Південь Російської імперії, благодійництво, торгівля, спадковий почесний громадянин, соціальна адаптація, національна самоідентифікація.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. у південних портах Російської імперії – Одесі, Миколаєві, Бердянську, Ростові-на-Дону, Таганрозі, Єйську, Керчі – осіли представники впливових торгово-фінансових кланів, що походили з острова Хіос в Егейському морі. Родини Маврогордато, Родоканакі, Петрококкіно, Раллі, Аверіно, Скараманга, Неґропонте, Севастопуло, Сканаві, Караллі, пов'язані між собою кровними узами й діловими відносинами, упродовж десятків років контролювали значну частину торговельних операцій чорноморських та азовських портів Російської імперії, зробивши значний внесок в їх економічний, культурний і соціальний розвиток.

Документи для реконструкції просопографічного портрета цієї етносоціальної групи надзвичайно різноманітні як за походженням, так і за змістом. В основному вони зберігаються в архівах Ростова-на-Дону, Одеси, Миколаєва, Сімферополя та Санкт-Петербурга. Це – матеріали майнового (гільдійські внески, заснування торгових домів, ділове листування, фінансова звітність, заповіти, купчі), соціального (додолучення до купецьких гільдій, стану спадкових громадян і спадкових дворян Російської імперії, прийняття підданства, нагородження орденами, служба та громадська діяльність, вибори на почесні посади, благодійність) характеру; документи громадянського стану (метрики, свідоцтва про народження, шлюб і смерть). Особливістю джерельної бази дослідження є розпорошеність матеріалів по фондах різних інституцій державного, міського й церковного управління. Винятком слугує хіба що родинний фонд Родоканакі – Юр'євичів, який зберігається в Державному архіві Одеської області й містить майнові документи цієї родини¹. Однак комплексне дослідження джерел дозволяє простежити складні процеси, що відбувалися у цій замкненій етносоціальній групі², та доповнити наші уявлення про соціально-економічну ситуацію, характерну для Російської імперії наприкінці XVIII – на початку ХХ ст.

* *Томазов Валерій Вячеславович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору генеалогічних та геральдичних досліджень Інституту історії України НАНУ*

¹ Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф.188. – Оп.1. – 104 спр.

² *Argenti P. Libro d'oro de la noblesse de Chio. – Vol.2. – London, 1955; Томазов В. Рід Маврогордато (гілка Нікола) на Півдні Російської імперії: історико-просопографічне дослідження // Український історичний журнал. – 2010. – №2. – С.235–245 та ін.*

Основними напрямками економічної діяльності хіосців у Росії були міжнародна торгівля, банківські операції, земельні спекуляції, здавання нерухомості в оренду. Спираючись на значні родинні капітали та міжнародні торговельні зв'язки, вони відігравали провідну роль в економічному житті Чорноморсько-Азовського регіону. Експортували переважно збіжжя, а також іншу сільськогосподарську продукцію – льон, бавовну, шкіру, а імпортували – бруківку, каву, вина, тканини, предмети розкоші. Наприклад, фірма «Маврогордато, Петрококкіно і К^о», заснована Пантелієм Амвросійовичем Маврогордато та його дядьком Лаврентієм Петрококкіно, за 1836 р. відправила 7 суден із пшеницею до Константинополя, 5 – у Ліворно, 1 – до Трієста та 2 – у Марсель, прийнявши 1 вітрильник із Трієста з камінням-бруківкою на борту та ще 1 – із Марселя з вантажем кави³. У 1866 р. із двадцяти торгових домів, що контролювали експорт південноукраїнської пшениці, десять було засновано греками. Серед них найзначніші – фірми «Ф.П.Родоканакі» і «Федір Маврогордато та К^о»⁴. У 1827 р. загальний оборот компанії «Ф.П.Родоканакі» становив близько 1,2 млн руб., а через десять років – уже понад 5,5 млн⁵. Станом на 1861 р. «він (Ф.П.Родоканакі. – *В.Т.*) здійснює вельми широку закордонну торгівлю та банківські справи, і оборот його досягає від 3,5 млн до 5 млн руб. сріблом»⁶. Економічну діяльність хіосців яскраво ілюструє оцінка, дана російським міністром фінансів графом С.Ю.Вітте торговельній імперії Родоканакі:

«Завдяки підприємству й видатній енергії Родоканакі, в Одесі та інших центрах Півдня Росії вперше виникли різні виробництва, які, значною мірою, розвинули вітчизняну промисловість. Йому зобов'язані своєї появою та розвитком, між іншим, Кавказьке пароплавство, що шістьма пароплавами забезпечує термінові рейси по портах Чорного моря; Новоросійський паровий млин у місті Севастополі, який перемелює до 6500 пудів за добу [борошна] високого помелу; Товариство південноросійського шкіряного виробництва зі щорічним оборотом у 1 200 000 руб., котре на минулій Усеросійській виставці в Нижньому Новгороді здобуло вищу нагороду – державний герб; Товариство південноросійського паперово-джутового та ткацького виробництва; Товариство Старосинявського цукрового заводу; Товариство виробників шампанських вин і коньяку за французьким способом, а також винокурний і пивоварний заводи, паровий мукомельний млин, фабрика перлових круп і рису та ін. [...] Незалежно від цього, Перикл Родоканакі (син і спадкоємиць Федора Павловича Родоканакі, фундатора однойменної фірми – *В.Т.*), будучи засновником і головою Одеського міського кредитного товариства, своїми старанністю та трудами чимало посприяв розвитку цього товариства»⁷.

Торговий дім одеського купця 1-ї гільдії Федора Матвійовича Маврогордато, окрім експортно-імпортних операцій, також спеціалізувався на фінансовій

³ Одесский вестник. – 1836. – №25–26, 44–45, 48, 58–60, 68, 76, 79, 85, 88–90, 92, 98, 102.

⁴ *Αυγητίδης Κ. Θεόδωρος Παύλου Ροδοκανάκης*. – Χίος, 2004. – Σ.59.

⁵ *Янниці Ф.* Греческий мир в конце XVIII – начале XX вв. по российским источникам (к вопросу об изучении самосознания греков). – Москва, 2002. – С.180.

⁶ Российский государственный исторический архив (далі – РГИА). – Ф.40. – Оп.1. – Д.16. – Л.22.

⁷ Там же. – Д.48. – Л.181–182 об.

справі. Так, у 1869 р. він був серед засновників Міжнародного торговельного банку з центральним представництвом у Санкт-Петербурзі та відділенням в Одесі⁸. Власниками фінустанов були родини Ксіда, Петрококкіно, Раллі.

Спочатку, оселившись у містах Російської імперії, хіосці розглядали своє проживання тут як тимчасове, пов'язане винятково з економічними інтересами. Тому вони, хоч і записувалися до російських купецьких гільдій, без чого неможливо було здійснювати торговельні операції, упродовж першої половини ХІХ ст. зберігали іноземне підданство – британське, турецьке, австрійське, французьке, данське, пізніше – грецьке.

Наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст. матримоніальна політика хіосців була традиційною, коли шлюби укладалися переважно з представниками споріднених сімей земляків. Наприклад, Федір Матвійович Маврогордато з гілки Лакана, власник однієї з найбільших в Одесі торговельно-експортних фірм, 1846 р. в Ліворно одружився з Євгенією Матвіївною Маврогордато, котра також походила з гілки Лакана⁹. Матір'ю нареченої була Аргірі Павлівна Родоканакі, рідна сестра впливового одеського купця Федора Павловича Родоканакі, власника однойменного торгового дому. Дід Євгенії Матвіївни – Георгій Маврогордато та дід Федора Матвійовича – Пантелій Маврогордато були рідними братами, тож молодята доводилися один одному троюрідними братом і сестрою¹⁰. До того ж рідна сестра Федора Матвійовича – Катерина Матвіївна Маврогордато – була дружиною двоюрідного брата нареченої – італійського підданого та петербурзького купця Федора Пандійовича Родоканакі¹¹. Інший відомий одеський купець – Микола Матвійович Маврогордато з гілки Нікола, троюрідний брат Федора Матвійовича – був одружений з Аріадною Федорівною Родоканакі, дочкою все того ж Федора Павловича Родоканакі¹².

Хіосці мали величезний вплив у грецьких громадах причорноморських і приазовських міст, надавали значну благодійну допомогу своїм співвітчизникам, грецьким громадським, освітнім та культурним організаціям. Більшість їх були членами Одеського грецького благодійного товариства, покликаного здійснювати фінансову допомогу незаможним співвітчизникам. Так, Матвій Миколайович Маврогордато у травні 1896 р. разом з одеським 2-ї гільдії купцем Стильяном Панайотовичем Тріархі взяв на себе витрати (загальний кошторис робіт складав 7100 руб.) із перебудови належної Одеському грецькому благодійному товариству двоповерхової споруди на Мало-Фонтанній дорозі¹³. 30 червня 1900 р. Матвій Миколайович Маврогордато одержав дозвіл від Херсонської духовної консисторії на будівництво власним коштом та на власній ділянці землі при богадільні Одеського

⁸ *Αυγητίδης Κ. Θεόδωρος Παύλου Ροβοκανάκης*. – Σ.75.

⁹ *Argenti P. Libro d'oro de la noblesse de Chio*. – Vol.2. – P.94.

¹⁰ *Ibid.* – P.88, 94.

¹¹ Греки Одессы: Именной указатель по метрическим книгам одесской греческой Свято-Троицкой церкви / Авт.-сост. Л.Г.Белоусова, Т.Е.Волкова, Г.Л.Малинова, В.В.Харковенко. – Ч.ІІ: 1834–1852. – Одесса, 2002. – С.172–173.

¹² Там же. – Ч.ІІІ: 1853–1874. – Одесса, 2004. – С.122–123.

¹³ ДАОО. – Ф.765. – Оп.1. – Спр.9. – Арк.33–34 зв.

грецького благодійного товариства домової церкви в ім'я святого Миколи Мирлікійського Чудотворця та святої мучениці Аріадни, небесних покровителів його батьків. Спорудження храму обійшлося Матвієві Миколайовичу у 80 тис. руб., ще 7 тис. він пожертвував на його утримання. У серпні 1902 р. церкву Св. Миколая та Аріадни було освячено й узято на баланс Одеського грецького благодійного товариства¹⁴.

Хіосці фінансували грецьке книгодрукування. Так, 1834 р. Федір Родоканакі, Матвій Мавроґордато, Янніс Раллі, Євстратій Севастопуло та Михайло Петрококкіно видали в Одесі книгу І.Г.Піципіу «Логічна грамати́ка грецької мови»¹⁵. Багато хто з них надавав матеріальну допомогу таємному революційному товариству «Філікі Етерія»¹⁶. Греки-купці з Одеси, зокрема хіосці, брали активну участь у роботі «Комітету допомоги знедоленим критським родинам»: Федір Мавроґордато очолював цю благодійну організацію, а її активними членами були впливові одеські купці П.Куркумелі, М.Склаво, К.Каравія та ін.¹⁷ Допомогу критянам надавали також і дружини купців – Ерато Севастопуло, Марія Раллі, Аріадна Папудова, Марія Цицині, чиїми зусиллями в березні 1867 р. було зібрано 23 500 руб. сріблом¹⁸. Показовим став заповіт одного з найбагатших купців Одеси – Федора Павловича Родоканакі (від 15 вересня 1872 р.), де зазначалося:

«Заповідаю зробити після смерті моєї наступні пожертви: школі на острові Хіос, моїй батьківщині, п'ять тисяч рублів (5000), лікарні на острові Хіос, моїй батьківщині, три тисячі рублів сріблом (3000), Одеській грецькій громаді п'ять тисяч рублів сріблом (5000), грецькій Свято-Троїцькій церкві дві тисячі рублів (2000). Заснувати одне ліжко мого імені у Стурдзівському закладі сердобольних сестер. Жертвую також на користь богоугодних установ міста Афіни десять тисяч рублів сріблом (10 000)»¹⁹.

Не можна не згадати й одеське Родоканакіївське жіноче училище, щедрим покровителем якого був згаданий Федір Родоканакі²⁰. Заслуги Івана Амвросійовича Скараманґи та Миколи Олександровича Сканава на полі філантропічної й благодійної діяльності на благо грецької громади було відзначено урядом Греції – обох нагородили королівським орденом Спасителя²¹.

Поступово відбувалася інтеграція хіосців до російського суспільства, що виявилось в усіх сферах їхнього життя. Перш за все змінювалася матримоніальна політика, дедалі частіше укладалися шлюби з російськими підданими, котрі

¹⁴ Там само. – Спр.7. – Арк.141; Спр.13. – Арк.1–4; РГИА. – Ф.1343. – Оп.36. – Д.14817. – Л.11 об.

¹⁵ *Αυγητίδης Κ. Θεόδωρος Παύλου Ροδοκανάκης*. – Σ.110.

¹⁶ *Ibid.* – Σ.29.

¹⁷ *Piatigorskii G. The Cretan uprising of 1866–1869 and the Greeks of Odessa // Modern Greek studies yearbook*. – Vol.14/15. – Minneapolis, 1998–1999. – P.134.

¹⁸ *Ibid.* – P.133.

¹⁹ ДАОО. – Ф.188. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.4.

²⁰ *Терентьева Н. Одесские купцы Родоканаки // Подвижники й меценати: Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст.* – К., 2001. – С.157–158.

²¹ РГИА. – Ф.1343. – Оп.36. – Д.22892. – Л.1; Оп.40. – Д.4695. – Л.7–11.

не належали до кола грецької торгово-фінансової аристократії. Так, 16 липня 1897 р. одеський 2-ї гільдії купець Микола Костянтинович Ксіда обвінчався з дворянською дочкою Оленою Вікторівною Осмолівською²². 4 лютого 1848 р. Степан Миколайович Караллі, котрий служив у Санкт-Петербурзькому акцизно-відкупному комісаріатстві, а згодом бердянський 1-ї гільдії купець повінчався з дочкою відставного поручика Марією Петрівною Голембовською²³. З Олександрою Тимофіївною Марковою, київською купчихою, 19 жовтня 1903 р. одружився 1-ї гільдії одеський купець Матвій Миколайович Маврогордато²⁴. Миколаївський 1-ї гільдії купець Амвросій Пантелійович Маврогордато 20 лютого 1891 р. узяв шлюб із миколаївською 2-ї гільдії купчихою Олександрою Іванівною Мар'єнко, дочкою дворянина лютеранина Івана Юхимовича Боссе²⁵. Перикл Федорович Родоканакі був одружений із польською дворянкою, удовою ротмістра Станіслава Юр'євича – Венцеславою Феліксівною, уродженою Барчевською²⁶.

Наприкінці ХІХ ст. більшість представників хіоських кланів уже не вели активної підприємницької діяльності, а жили переважно з банківських капіталів та оренди нерухомості. З одного боку, це пояснювалося змінами кон'юнктури ринку, адже торгівля пшеницею більше не давала величезних прибутків, з іншого – прагненням нащадків власників торговельних імперій посісти у соціальній структурі Російської імперії привілейоване становище. Багато представників хіоських родин вступали на службу – як військову, так і цивільну, зокрема «по виборах». Вони скуповували маєтки та клопоталися про визнання у спадковому дворянстві чи спадковому почесному громадянстві, що було неможливо без отримання російського підданства. Так, бердянський 1-ї гільдії купець турецький підданий Степан (Стаматі) Миколайович Караллі вступив у російське підданство 1849 р.²⁷, грецькі піддані таганрозький 2-ї гільдії купець Іван Амвросійович Скараманга та його син Михайло отримали російське підданство в 1900 р.²⁸, ейський купець грецький підданий Костянтин Миколайович Маврогордато – у 1851 р., син одеського 1-ї гільдії купця та спадкового почесного громадянина, грецького підданого Матвій Федорович Маврогордато – у 1885 р.²⁹, а син грецького підданого одеський 1-ї гільдії купець Матвій Миколайович – у 1889 р.³⁰

Для прийняття російського підданства не було іншої мотивації, як тільки намагання отримати спадкове почесне громадянство або дворянство. Скажімо, наприкінці ХІХ ст. спадковими почесними громадянами стали ейський купець Костянтин Миколайович Маврогордато³¹, одеські купці

²² РГИА. – Ф.1343. – Оп.36. – Д.2711. – Л.5–5 об.

²³ Там же. – Оп.39. – Д.1980. – Л.7–7 об.

²⁴ Там же. – Оп.36. – Д.14817. – Л.11.

²⁵ Там же. – Оп.40. – Д.3106 а. – Л.10.

²⁶ Там же. – Оп.36. – Д.21168. – Л.10.

²⁷ Там же. – Оп.39. – Д.1980. – Л.3–3 об.

²⁸ Там же. – Оп.40. – Д.4695. – Л.3–3 об.

²⁹ Там же. – Оп.25. – Д.15. – Л.5–10.

³⁰ Там же. – Ф.1412. – Оп.12. – Д.11. – Л.5.

³¹ Там же. – Ф.1343. – Оп.39. – Д.2854. – Л.1, 11–12, 49–52.

Федір Матвійович³² і Матвій Миколайович³³ Маврогордато, Федір Павлович Родоканакі³⁴, Фома Степанович³⁵, Іван Костянтинівич³⁶ та Іван Степанович³⁷ Раллі, Микола Костянтинівич Ксіда³⁸, Євстратій Скарлатович Севастопуло³⁹, Георгій Антонович Аверіно⁴⁰, миколаївський купець Амвросій Пантелійович Маврогордато⁴¹, таганрозькі купці Іван Амвросійович⁴² і Лука Петрович⁴³ Скарамани, бердянський купець Степан Миколайович Караллі⁴⁴ та ін. Прилучення до верстви спадкових почесних громадян, як правило, здійснювалося двома способами: перебуванням 10 років у 1-й або 20 – у 2-й купецьких гільдіях; купівлею маєтку у західних губерніях Російської імперії, оцінених не нижче, ніж 30 тис. руб., зі сплатою всіх належних за ними боргів. При цьому слід зазначити, що Перикл Федорович Родоканакі, Степан Іванович Раллі, Матвій Федорович і Матвій Миколайович Маврогордато та інші спадкоємці власників впливових торговельних фірм особисто не брали участі в комерційних справах, підприємства були ліквідованими або ж ними керували довірені особи. Наприклад, у документах Матвія Миколайовича Маврогордато, які датуються 1889 р., його соціальний статус визначався так: «Рантє, великий власник»⁴⁵.

Наприкінці XIX ст. більшість хіосців перетворилися на значних поміщиків, зосередивши у своїх руках чималі земельні площі. Наприклад, Перикл Федорович Родоканакі володів 4885 дес. землі в Подільській, 1212 дес. – у Київській, 2225 дес. – у Бессарабській, 13 497 дес. – у Херсонській губерніях, ділянкою 1024 кв. сажня у Севастополі, а крім того – 5 будинками загальною вартістю понад 0,5 млн руб.⁴⁶ Степан Іванович Раллі мав 7 тис. дес. у Бессарабській губернії та 7 будинків, оцінених у 490 тис. руб.⁴⁷ Матвій Пантелійович Маврогордато 1866 р. купив у графині Жозефіні Шембек маєток у с. Тирлівка Гайсинського повіту на Поділлі, в якому налічувалося 276 ревізьких душ⁴⁸. Микола Матвійович Маврогордато був власником 2315 дес. землі в Бельцьському повіті Бессарабії та 2520 дес. на Гайсинщині (Поділля)⁴⁹. Амвросій Пантелійович Маврогордато придбав маєток у с. Овсяниках Балтського повіту Подільської губернії загальною площею 997 дес. 837 кв. сажнів⁵⁰.

³² Одесса 1794–1894: Издание Городского общественного управления к столетию города. – Одесса, 1895. – С.100.

³³ РГИА. – Ф.1343. – Оп.40. – Д.3106 б. – Л.2–8.

³⁴ Там же. – Оп.39. – Д.4108. – Л.1 б. – 7.

³⁵ Там же. – Д.4024. – Л.2 об. – 8 об.; Д.4025. – Л.1–1 об.; Д.4026. – Л.6–29.

³⁶ Там же. – Д.4023. – Л.1–37.

³⁷ Там же. – Д.4022. – Л.1–12.

³⁸ Там же. – Оп.40. – Д.2711. – Л.1–11.

³⁹ Там же. – Оп.39. – Д.4327. – Л.2–26.

⁴⁰ Там же. – Д.10. – Л.1 б. – 10.

⁴¹ Там же. – Д.3106 а. – Л.1–24.

⁴² Там же. – Д.4695. – Л.1–15.

⁴³ Там же. – Оп.39. – Д.4446. – Л.2–10.

⁴⁴ Там же. – Д.1980. – Л.1–14.

⁴⁵ Там же. – Ф.1412. – Оп.12. – Д.11. – Л.5.

⁴⁶ Там же. – Ф.1343. – Оп.36. – Д.21168. – Л.10.

⁴⁷ Там же. – Оп.28. – Д.562. – Л.4.

⁴⁸ Там же. – Ф.577. – Оп.20. – Д.477.

⁴⁹ Там же. – Ф.1343. – Оп.36. – Д.14817. – Л.6.

⁵⁰ Там же.

Деяким представникам хіоських родин удалося домогтися дворянства, у тому числі Матвієві Федоровичу Маврогордато⁵¹, Периклові Федоровичу Родоканакі⁵², Степанові Івановичу Раллі⁵³. Вони самі та їхні діти служили в армії, міністерствах і відомствах, а також «по виборах» як великі землевласники – у земствах, мирових судах. Характерною була також служба «по відомству імператриці Марії» – опікунами різних закладів. Дворянство більшість хіосців одержували через відзначення орденом Св. Володимира, пожалуваним за благодійну та громадську діяльність. Ця нагорода надавала право на спадкове дворянство.

Змінювалися й культурні орієнтири хіосців. Зберігаючи пам'ять про своє грецьке походження, вони поступово розчинялися в російському культурному середовищі, подарувавши новій Батьківщині низку державних, культурних і наукових діячів. Серед них – відомий російський дипломат Матвій Маркович Севастопуло, колекціонер, філателіст, археолог Петро Амвросійович Маврогордато, художниця Ерато Олександрівна Маврогордато, піаністка Надія Миколаївна, актриса Ольга Миколаївна та балерина Віра Олексіївна Караллі, спортивний діяч Амвросій Павлович Петрококкіно, композитор і музикант Матвій Стаматійович Маврогордато, математики Іван Олександрович та Марко Іванович Сканаві, фізик Георгій Іванович Сканаві, скрипаль Микола Костянтинівич Аверіно.

Значно змінився й напрям благодійної та меценатської діяльності хіосців: певні суми жертвувалися не тільки на грецькі, але й російські культурні, освітні, громадські установи. Так, багаторічним опікуном Одеського комерційного училища був Марко Євстратійович Севастопуло⁵⁴. Степан Іванович Раллі входив до складу Комітету з облаштування в Одесі будинку божевільних, був директором Одеського попечительського комітету про в'язниці, попечителем народних училищ у цьому місті, а його син Павло Степанович – почесним попечителем Олександрівського реального училища, скарбником Комітету одеської Стурдзівської богадільні сердобольних сестер, почесним попечителем Байрамської учительської семінарії⁵⁵.

Одним із найвідоміших філантропів був Матвій Федорович Маврогордато – почесний член Одеського відділення Опікунства імператриці Марії Олександрівни про сліпих, член правління, а згодом почесний член Одеського міського опікунства виправних (дитячих) притулків, Товариства для допомоги бідним міста Одеси, Одеського товариства красних мистецтв⁵⁶. Перебуваючи на посаді попечителя Херсонської гімназії (1884–1887 рр.), він щоденно жертвував на її потреби й утримання пансіону при закладі по 1000 руб.⁵⁷ Але особливою увагою благодійника користувалося Одеське училище для сліпих. Його було відкрито у грудні 1887 р. у винайнятому приміщенні на Старопортофранківській вулиці. На орендну плату йшли кошти (1000 руб.),

⁵¹ РГИА. – Ф.1343. – Оп.25. – Д.15. – Л.12–17.

⁵² Там же. – Оп.36. – Д.21168. – Л.1–19.

⁵³ Там же. – Оп.28. – Д.562. – Л.1–98.

⁵⁴ Там же. – Оп.29. – Д.1763. – Л.5–12.

⁵⁵ Там же. – Оп.28. – Д.562. – Л.4–17 об., 75–80.

⁵⁶ Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1901 г. – Одесса, 1900. – С.219–221, 215, 235.

⁵⁷ РГИА. – Ф.1343. – Оп.25. – Д.15. – Л.5–10.

пожертвані М.Ф.Маврогордато⁵⁸. У 1892 р. він передав під потреби училища частину території своєї дачі на Французькому бульварі разом із будівлями⁵⁹, а 25 жовтня того року відбулися врочистості з нагоди завершення реконструкції нової споруди, розрахованої на 60 дітей⁶⁰. У 1889 р. Матвій Федорович Маврогордато виступив з ініціативою заснування власним коштом Одеського ремісничого притулку для дітей «робітничого класу». Вихованцям закладу забезпечувалося повне утримання, вони мали опановувати ремесла та початкову грамоту. У зверненні на ім'я одеського градоначальника благодійник висловлював сподівання, що «подібного роду установа може сприяти піднесенню морального рівня молодих робітників і водночас дати їм у руки засоби для подальшого існування»⁶¹. 6 липня 1900 р. притулок було засновано⁶². 14 листопада 1897 р. Матвій Федорович заклав на території своєї дачі невеличкий храм⁶³, будівництво котрого обійшлося у 22 787 руб. Сьогодні ця споруда більш відома як церква Святих мучеників Адріана та Наталії. У 1909 р. філантроп пожертвував на її утримання 10 тис. руб.⁶⁴ Одним із найбільш відомих благодійних закладів дореволюційної Одеси була дешева їдальня в пам'ять Федора Матвійовича Маврогордато, розташована за адресою: Старопортофранківська, 30 і відкрита вдовою добродійника – Євгенією Матвійівною та його сином Матвієм Федоровичем⁶⁵. Уже перебуваючи в еміграції, у 1927 р., М.Ф.Маврогордато разом із княгинею В.К.Мещерською, князем П.М.Мещерським, С.Ф.Ванлярською, митрополитом Євлоїєм та іншими колишніми співвітчизниками взяв участь у заснуванні в Парижі Російського будинку для емігрантів похилого віку. Біля нього поступово й виникло російське кладовище Сент-Женев'єв-де-Буа, де знайшов свій останній притулок і сам Матвій Федорович⁶⁶.

Широким благодійництвом традиційно займалися дружини та дочки купців-хіосців. Так, Катерина Матвійівна Родоконакі (уроджена Маврогордато) була піклувальницею Благовіщенського (з 1871 р. – Катерининський) дитячого притулку у Санкт-Петербурзі. У 1890 р. з нагоди 50-річчя закладу вона пожертвувала 50 тис. руб. Тоді ж, цінуючи щедрю грошову допомогу та наполегливу діяльність добродійниці, за височайшим указом притулок було перейменовано на честь

⁵⁸ Отчёт о деятельности Одесского отделения Мариинского попечительства для призрения слепых за 1887 г. – Одесса, 1888. – С.3–4.

⁵⁹ Одесса 1794–1894... – С.743–744.

⁶⁰ Отчёт о деятельности Одесского отделения, состоящего под августейшим покровительством её императорского величества государыни императрицы, Попечительства императрицы Марии Александровны о слепых за 1892 г. – Одесса, 1893. – С.6–7, 12, 20.

⁶¹ ДАОО. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.1424. – Арк.1–1 зв.

⁶² Отчёт состоящего под августейшим покровительством государыни императрицы Марии Фёдоровны совета Одесского отделения Попечительства императрицы Марии Александровны о слепых за 1900 г. – Одесса, 1901. – С.4; Отчет состоящего под августейшим покровительством государыни императрицы Марии Фёдоровны совета Одесского отделения Попечительства императрицы Марии Александровны о слепых за 1903 г. – Одесса, 1904. – С.4.

⁶³ РГИА. – Ф.759. – Оп.34. – Д.770.

⁶⁴ Отчёт состоящего под августейшим покровительством государыни императрицы Марии Фёдоровны совета Одесского отделения Попечительства императрицы Марии Александровны о слепых за 1899 г. – Одесса, 1900. – С. 5–6.

⁶⁵ Донцова Т. Молдаванка: Записки краеведа. – Одесса, 2001. – С.90.

⁶⁶ Новик. – 1936. – №4. – С.37; Грезин И. Алфавитный список русских захоронений на кладбище в Сент-Женев'єв-де-Буа. – Москва, 2009. – С.302.

померлого чоловіка Катерини Матвіївни – Федора Пандійовича Родоканакі. Опікувався закладом і рідний племінник К.М.Родоканакі – колезький радник Карл Маркович Севастопуло⁶⁷. Благодійниця була також членом петербурзького Товариства допомоги неповнолітнім калікам та ідіотам⁶⁸. У 1902 р. Катерина Матвіївна пожертвувала 75 тис. руб. Відомству закладів імператриці Марії на заснування в Одесі дівочого сирітського закладу («Дитячий притулок Олександра Маврогордато в пам'ять його батьків Матвія та Ангеліки»). Причому суму було надано акціями: 155 – Бессарабсько-Таврійського, 100 – Санкт-Петербурзького міжнародного комерційного та 45 – Азовсько-Донського комерційного банків. За умовою К.М.Родоканакі планувалося накопичення коштів до 200 тис. руб. із метою купівлі земельної ділянки у центрі Одеси та будівництва двоповерхової кам'яної споруди для притулку, розрахованої на 100 вихованок. У 1912 р. Катерина Матвіївна приєднала до пожертви ще 30 акцій Азовсько-Донського комерційного банку на суму 7,5 тис. руб.⁶⁹ Утім, цей задум К.М.Родоканакі так і не було реалізовано через революційні події.

Таким чином, усебічне дослідження життя та діяльності представників етносоціальної групи греків – вихідців з острова Хіос дозволяє висвітлити складні процеси, що відбувалися у цьому доволі замкненому середовищі. Змінювалася матримоніальна політика – від традиційних шлюбів «серед своїх» до союзів із представниками багатонаціональної купецької та дворянської верхівки Російської імперії. Хіосці масово приймали російське підданство, поступово відходили від економічної діяльності, залучалися до державної служби, тримали у своїх руках значні земельні маєтності, перетворюючись на поміщиків, обиралися на громадські посади, зосереджувалися на благодійництві та меценатстві, причому гроші спрямовували не тільки на підтримку суто грецьких установ, але й на розвиток усіх галузей життя своєї нової Батьківщини. Таким чином, зберігаючи національну пам'ять, із часом вони все ж міцно інтегрувалися та адаптувалися в новому соціальному середовищі, ставши невід'ємною частиною російської еліти.

⁶⁷ Керзум А.П. Детский приют в память Фёдора Пандиевича Родоканаки // Энциклопедия Санкт-Петербурга [Електронний ресурс]: <http://www.ensspb.ru/object/2853438459?lc=ru>

⁶⁸ Северюхин Д.Я. Общество призрения калек несовершенного возраста и идиотов // Там же [Електронний ресурс]: <http://www.ensspb.ru/object/2855730900?lc=ru>

⁶⁹ РГИА. – Ф.759. – Оп.66. – Д.310.

In the article on the example of influential Chios merchant's families that settled on South of Russian Empire at the end 18th – beginning 19th centuries has been researched the difficult social adaptation processes of the Greek trade clans' representatives to the Russian society. They have kept national consciousness, but there were radical changes in their life's way, direction of activity, social status and mentality under act of economic and sociocultural factors.

Keywords: Chios, family, merchant, South of Russian Empire, charity, trade, honorary citizen by birth, social adaptation, national self-identification.

